

Nancy Fraser: Kapitalets klimat

För en miljöövergripande ekosocialism

[Ur *New Left Review* nr 127, januari-februari 2021. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Innehållsförteckning

1. Kapitalismens ekologiska motsättning.....	3
Ekonomisk och icke ekonomisk.....	5
Fyra ord.....	6
Ömsesidigt grundläggande områden.....	7
Naturen: en terminologisk utveckling.....	10
2. Samhällsekologiska ackumulationsregimer.....	11
Djurmuskel.....	13
Kung kol.....	14
Bilens tidsålder.....	16
Globaliserade dåligheter.....	17
3. För en ny ekopolitik.....	19
Ett miljöövergripande projekt.....	21
Vägen framåt.....	22

Klimatpolitiken har hamnat i blickpunkten.¹ Trots att fickor av förnekande fortlever, blir politiska aktörer av många olika nyanser gröna. En ny generation av unga aktivister kräver envist att vi slutar smita undan det dödliga hot som den globala upphettningen utgör. Dessa kämpar skäller ut de äldre för att de stjälar deras framtid och hävdar rätten och ansvaret att vidta alla åtgärder som krävs för att rädda planeten. Samtidigt blir rörelser för nerväxt starkare. De är övertygade om att en konsumterande livsstil driver oss mot avgrunden och försöker omvandla levnadssätten. Likaså har ursprungsfolk i både nord och syd fått starkare stöd för en kamp som först nyligen har känts igen som ekologisk. De har sedan länge varit indragna i ett försvar av sin livsmiljö och försörjning mot kolonial invasion och utvinningsindustrier, och hittar idag allierade bland de som försöker hitta icke påverkande sätt att förhålla sig till naturen. Även feminister menar att det brådskar att ta itu med sedan länge upplevda ekologiska bekymmer. De tänker sig att det finns psykiska och historiska band mellan kvinnohat och förakt för Jorden, och mobiliserar för både sociala och naturliga livsformer som bevarar reproduktionen. Samtidigt har en ny våg av antirasistisk aktivism satt upp miljöorrättvisor bland sina måltavlor. Rörelsen för Black Lives har anammat en bred syn på vad den menar med att ”sluta att finansiera polisen”, och kräver en massiv omfördelning av resurser till färgade samhällen, delvis för att sanera giftiga avfallsupplag som skadar hälsan.

Till och med socialdemokrater, som på senare tid har varit delaktiga i eller har demoraliserats av nyliberalismen, hittar nytt liv i klimatpolitiken. Genom att förnya sig som förespråkare av en Grön New Deal siktar de på att ta igen det stöd de har förlorat inom arbetarklassen genom att förknippa

¹ Denna artikel har hämtats från Nancy Frasers kommande bok, *Cannibal Capitalism*, som ska publiceras av Verso i mars 2022.

övergången till förnybar energi med välbetalda jobb. För att inte hamna utanför blir även delar av högerpopulismen gröna. De anammar en nationell ekochauvinism, och föreslår att man bevarar ”sina egna” gröna områden och naturresurser genom att utesluta (rasifierade) ”andra”. Även krafter i det globala Syd är indragna på flera fronter. Medan en del hävdar sin ”rätt till utveckling” och insisterar på att bördan av begränsningar borde falla på länder i norr som har spytt ut växthusgaser i 200 år, förespråkar andra ”gemenskap” eller en ”solidarisk och social ekonomi”, medan andra sätter på sig miljömanteln och utnyttjar program för koldioxidkompensation för att inhägnat mark, fördriva dem som bor på den och erövra nya sorters monopoljordränta. Slutligen har företags- och finansintressen stora intressen på spel. De har gjort stora profiter på spekulation i ekoprodukter, och har investerat både ekonomiskt och politiskt i att säkerställa att klimatregimerna blir marknadsinriktade och kapitalvänliga.

Med ett ord har ekopolitik blivit allestädes närvarande. Den fristående klimatrörelsen har inte längre monopol på klimatförändringarna, utan de är nu en angelägen fråga som alla politiska aktörer måste ta ställning till. Frågan ingår nu i en hel massa konkurrerande program, och vinklas på olika sätt utifrån de olika åtaganden som den har sällskap med. Bakom en ytlig enighet är resultatet en oklar oenighet. Å ena sidan betraktar allt fler människor den globala upphettningen som ett hot mot livet som vi känner till det på planeten Jorden. Å andra sidan har de ingen gemensam uppfattning om de samhälleliga krafter som driver på denna process – och inte heller de samhällsförändringar som krävs för att få stopp på dem. De är (mer eller mindre) ense om vetenskapen men är (mer eller mindre) oense om politiken.²

Men orden ”överens” och ”oense” är alltför färglösa för att fånga situationen. Dagens ekopolitik utvecklas under och präglas av en epokgörande kris. Förvisso en ekologisk kris, men också en ekonomisk, social, politisk och sjukvårdsmässig kris – det vill säga en *allmän kris* vars effekter sprider sig överallt och skakar om tilltron till etablerade världsbilder och de härskande eliterna. Resultatet är en kris för makten – och ett ”förvildande” av det offentliga rummet. Den politiska sfären är inte längre tämjd av ett förhärskande sunt förnuft som utesluter nytänkande alternativ, utan är nu platsen för ett frenetiskt sökande efter inte bara en bättre politik, utan också nya politiska projekt och levnadssätt. Denna ”oroliga atmosfär” hade mognat före covid-utbrottet men intensifierades betydligt av det, och genomsyrar nu ekopolitiken som vankelmodigt utvecklas i den. Följaktligen är oenigheten om klimatet inte ”bara” riskfylld för att jordens öde hänger på det, utan också på grund av att även det *politiska klimatet* är plågat av oro.

För att i denna situation trygga planeten krävs det en motmakt. Det som behövs är att få bukt med den nuvarande åsiktsröran och skapa ett ekopolitiskt bondförnuft som kan vägleda ett brett delat projekt för förändring. Ett sådant förnuft måste förvisso tränga bakom alla motstridiga uppfattningar, och exakt identifiera vad som måste förändras i samhället för att stoppa den globala upphettningen – på ett effektivt sätt knyta klimatvetenskapens inflytelserika upptäckter till en lika inflytelserik beskrivning av klimatförändringarnas samhällshistoriska drivkrafter. Men för att bli en motmakt måste ett nytt förnuft gå utöver det ”enbart miljöbetingade”. Det måste ta itu med vår allmänna kris i sin fulla omfattning och förknippa sin ekologiska diagnos med andra livsviktiga frågor – inklusive osäkra anställningar och förnekandet av arbetsrättigheter; offentlig avveckling av

² Se bland andra bidrag: Herman Daly och Benjamin Kunkel, ”Ecologies of Scale”, *NLR* 109, jan–feb 2018; Robert Pollin, ”De-Growth vs a Green New Deal”, *NLR* 112, juli–aug 2018; Lola Seaton, ”Painting Nationalism Green?”, *NLR* 124, juli–aug 2020; Sharachandra Lele, ”Environment and Well-Being”, *NLR* 123, maj–juni 2020.

den samhälleliga reproduktionen och kronisk undervärdering av omsorgsarbete; etniskt, rasistiskt, imperialistiskt förtryck och könsdominans; tvångsförflyttning, fördrivning och uteslutning av migranter; militarisering, politisk auktoritarism och polisbrutalitet. Dessa frågor är sammanflätade med och förvärras förvisso av klimatförändringarna. Men det nya förnuftet måste undvika en förenklad ”ekologism”. Långt från att behandla den globala upphettningen som ett trumfkort som dominerar allt annat måste det spåra detta hot till en bakomliggande samhällsdynamik som också driver på andra sidor av den nuvarande krisen. Bara genom att ta itu med krisens *samtliga* viktiga sidor, både ”miljömässiga” och ”icke miljömässiga”, och genom att påvisa banden mellan dem, kan vi börja bygga en motmakt, ett block som stöder ett gemensamt projekt och har den politiska tyngden att driva det på ett effektivt sätt.

Det är ett jättearbete. Men det som gör det möjligt är en ”lycklig slump”: alla vägar leder till en enda tanke – nämligen kapitalismen. Kapitalismen, i den mening som jag ska definiera nedan, utgör klimatförändringarnas samhällshistoriska drivkraft och den centrala institutionella dynamik som måste avvecklas för att stoppa dem. Men definierad på detta sätt är kapitalismen också djupt indragen i till synes icke ekologiska sociala orättvisor – från klassutsugning till rasistiskt och imperialistiskt förtryck och köns- och sexuellt förtryck. Och kapitalismen är också central i skenbart icke ekologiska sociala återvändsgränder – kriser för omvårdnad och den samhälleliga reproduktionen; finanser, försörjningskedjor, löner och arbete; förvaltning och avdemokratisering. Antikapitalism kan därmed – borde faktiskt – bli ett centralt organisatoriskt motiv för ett nytt sunt förnuft. Genom att visa på banden mellan en mängd olika orättvisor och orimligheter, är den central för att utveckla ett kraftfullt projekt för en motmakt för en ekosocialistisk omvandling.

Det är hursomhelst den tes jag ska hävda här. I det följande utvecklar jag den på tre olika nivåer som kompletterar och stärker varandra. Först ska jag argumentera på strukturell nivå, och påstå att kapitalismen, om den förstås rätt, härbärgerar en djupt rotad ekologisk motsättning som får den att vara inbyggt benägen till miljökriser. Men jag hävdar att denna motsättning är långtifrån ensam, utan är hopflätad med flera andra motsättningar som är lika allmänt förekommande i kapitalismen, och inte kan hanteras helt och fullt avskilda från dem. När jag sedan övergår till historien, kartlägger jag de specifika former som kapitalismens ekologiska motsättning har antagit under de olika faserna i systemets utveckling, fram till och med idag. Gentemot de miljöaktivister som vill driva en enda fråga, visar denna historia hur den ekologiska krisen och den ekologiska kampen är djupt sammanflätad med andra kriser och kamp, som de inte helt kan skiljas från i det kapitalistiska samhället. När jag slutligen går till den politiska nivån, gör jag gällande att dagens ekopolitik måste gå utöver det ”rent miljömässiga” genom att bli helt och hållet mot systemet. Jag framhåller hur den globala upphettningen är hopflätad med andra pressande aspekter av vår övergripande kris, och hävdar att de gröna rörelserna borde bli *miljöövergripande* och ta ställning som deltagare i en framväxande motmakt inriktad på antikapitalism, som åtminstone i princip skulle kunna rädda planeten.

1. Kapitalismens ekologiska motsättning

Vad betyder det att säga att kapitalismen är den främsta samhällshistoriska drivkraften bakom den globala upphettningen? På en nivå är detta påstående empiriskt, en redovisning av orsak och verkan. I motsats till de diffusa hänvisningarna om ”antropogena klimatförändringar”, riktar det inte sitt anklagande finger mot ”mänskligheten” i allmänhet, utan mot klassen av profithungriga företagare

som byggde det fossildrivna produktions- och transportsystem som släppte loss en flod av växthusgaser i atmosfären. Det är ett påstående som jag ska försvara empiriskt senare, i den historiska delen av mitt resonemang. Men det finns mer än historiska orsakssamband som verkar här. Som jag tolkar kapitalismen är det ingen slump att den driver på den globala upphettningen, utan det sker i kraft av själva dess struktur. Det är detta kraftfulla, systematiska påstående, och inte dess svagare empiriska kusin, som jag presenterar nu.

Jag börjar med att föregripa ett möjligt missförstånd. Att säga att det inte är någon slump att kapitalismen driver på klimatförändringarna är inte samma sak som att säga att ekologiska kriser bara äger rum i kapitalistiska samhällen. Tvärtom har många förkapitalistiska samhällen gått under som ett resultat av miljömässiga återvändsgränder, inklusive en del som de själv har skapat – som när gamla imperier ödelade jordbruksmarken som de var beroende av genom skogsskövling eller underlåtenhet att rotera grödorna. På samma sätt har en del självutnämnda postkapitalistiska samhällen orsakat svåra miljöskador genom en obeveklig daglig kolförbränning och spektakulära engångskatastrofer som Tjernobyl. Dessa fall visar att ekologisk ödeläggelse inte är unik för kapitalismen.

Men det som *är* unikt är det strukturella bandet mellan det kapitalistiska samhället och ekologiska kriser. Förkapitalistiska ekologiska kriser ägde rum trots "naturvänliga" världsåskådningar och till stor del på grund av okunskap – till exempel genom att misslyckas att förutse konsekvenserna av skogsskövling eller överplantering. De kunde ha förhindrats – och gjorde ibland det – av samhällsligt lärande som framkallade förändringar av den samhällseliga praktiken. Ingenting i dessa samhällens inneboende dynamik krävde de metoder som föranledde skadorna. Samma sak gäller de självutnämnda postsocialistiska samhällena. "Den reellt existerande socialismen" tillämpade ett icke hållbart jordbruk och industriorganisering, förgiftade marken med kemiska gödningsämnen och förorenade luften med koldioxid. Till skillnad från sina förkapitalistiska föregångare var deras agerande förstås förknippat med världsåskådningar som inte alls var "naturvänliga", och deras handlingar formades av ett ideologiskt tryck som rekommenderade "utveckling av produktivkrafterna".

Men det avgörande är att varken världsuppfattningarna eller påtryckningarna härrör ur en *inneboende* dynamik i socialismen. Deras rötter fanns istället i den geopolitiska miljö som dessa socialismer uppstod i – i ett världssystem som formades av konkurrensen med kapitalistiska samhällen, med det "jaga-ikapp"- och utvinningstänkande som denna miljö befrämjade, och de fossildrivna modeller för industrialisering i jätteskala som det gynnade. Att säga detta är inte detsamma som att låta härskarna i dessa samhällen komma undan. De kommer för alltid att vara medskyldiga till katastrofala beslut som togs i byråkratiskt auktoritära miljöer som var fyllda av rädsla och besatta av hemlighetsmakeri, egenskaper som de medvetet underblåste. Poängen är istället att det inte finns något i det socialistiska samhällets karaktär som kräver en sådan miljö eller dessa beslut. Utan de förhärskande yttre begränsningarna och inre deformationerna skulle sådana samhällen i princip kunna utveckla hållbara mönster som är anpassade till naturen utanför människan.

Samma sak går inte att säga om de kapitalistiska samhällena. De är det enda samhället bland de kända samhällssystemen som cementerar en djupt rotad tendens till ekologiska kriser i själva sin kärna. Som jag ska förklara är en systematisk "ekologisk motsättning" inskriven i det kapitalistiska samhällets DNA, förankrad i den institutionella struktur och utvecklingsdynamik som kännetecknar det. Som ett resultat av det är de kapitalistiska samhällena som gjorda för att under hela sin historia

skapa återkommande miljökriser. Till skillnad från de andra samhällenas ekologiska återvändsgränder, går de inte att lösa bara med ökad kunskap eller en ärlig grön politik. Det krävs dessutom en djupgående strukturell omvandling.

Ekonomisk och icke ekonomisk

För att inse varför, måste vi diskutera begreppet kapitalism. Tvärtemot den vanliga åsikten är inte kapitalismen bara ett ekonomiskt system utan något mycket större. Mer än ett sätt att organisera den ekonomiska produktionen och utbytet är det också ett sätt att organisera produktions- och utbytesförhållandena till *de icke ekonomiska förhållanden som möjliggör det*. I många kretsar har man mycket väl förstått att kapitalistiska samhällen institutionaliserar en öronmärkt ”ekonomisk” sfär – en speciell abstraktionssfär som kallas ”värde” – där exploaterade lönearbetare använder privatägda produktionsmedel för att producera varor som säljs på marknader (där priserna bestäms) av privata företag vars mål är att skapa profiter och ackumulera kapital. Men ofta förbiser man att denna sfär i grund och botten är beroende av – man skulle kunna säga parasiterar på – en mängd sociala aktiviteter, politiska utrymmen och naturprocesser som i det kapitalistiska samhället definieras som icke ekonomiska. De tilldelas inget ”värde” och förläggs utanför ekonomin, men utgör ekonomins oundgängliga förutsättningar. Varuproduktionen är faktiskt otänkbar utan den samhälleliga reproduktionens obetalda aktiviteter som formar och håller de människor som utför lönearbetet vid liv. Inte heller kan en sådan produktion existera utan de naturprocesser som säkerställer tillgången på livsviktiga insatsvaror, inklusive råvaror och energikällor. Slutligen skulle inte heller profiter eller kapital vara möjliga utan den juridiska ordning, de repressiva styrkor och de offentliga tjänster som bär upp privategendom och kontraktsenliga utbyten. Dessa icke ekonomiska exempel är avgörande förutsättningar för en kapitalistisk ekonomi, och är inte oberoende från kapitalismen utan inbegripna delar av den. Föreställningar om kapitalismen som utelämnar dem är ideologiska. Att likställa kapitalismen med dess ekonomi är att upprepa systemets egen ekonomiska självbild – och således missa chansen att undersöka det kritiskt. För att få ett kritiskt perspektiv måste vi förstå kapitalismen brett – som en institutionaliserad samhällsordning som inte bara omfattar ekonomin utan också dessa verksamheter, förhållanden och processer, som definieras som ”icke ekonomiska” men gör ”ekonomin” möjlig.³

Det vi vinner med denna översyn är förmågan att analysera något centralt: *det förhållande som uppstår i de kapitalistiska samhällena mellan ekonomin och dess ”andra” sidor* – inklusive det livsviktiga andra som kallas naturen. Kärnan i detta förhållande är *motsägelsefullt och krisdrabbat*. Å ena sidan är systemets ekonomi i grunden beroende av naturen, både som källa till produktionens insatsvaror och för att göra sig av med sitt avfall. Samtidigt inför det kapitalistiska samhället en skarp gräns mellan de två ”sfärerna” – och gör ekonomin till ett fält för skapande mänsklig aktivitet som skapar värde, medan ”naturen” får ställning som en plats för saker som saknar värde men i det oändliga fyller på sig själv och överhuvudtaget är tillgänglig för användning under varuproduktionen.

När kapitalet kommer med i blandningen blir denna ontologiska* klyfta ett rasande inferno. Kapital

³ Nancy Fraser, ”Behind Marx’s Hidden Abode: For an Expanded Conception of Capitalism”, *NLR* 86, mars–april 2014, s 55–72.

* Ontologi är läran om det varande, gällande hur världen eller tingen är beskaffade och vilka deras väsensbetingade drag är. (Från *Wikipedia*.)

är en abstraktion som uttrycks i pengar och är utformad att växa på egen hand och kräver ständig ackumulation. Resultatet är att ägare vars inriktning är att maximera profitema sporrar att lägga beslag på naturens gåvor så billigt som möjligt, samtidigt som de befrias från alla plikter att återställa det de tar och reparera det de skadar. Skadorna är profitemas baksida. Genom att de ekologiska reproduktionskostnaderna avfärdas, blir alla den kapitalistiska produktionens och cirkulationens insatsvaror enormt mycket billigare – inte ”bara” råvaror, energi och transporter, utan också arbete, eftersom både lönerna och levnadsomkostnaderna minskar när kapitalet tvingar av naturen billig mat. Under alla omständigheter lägger kapitalisterna beslag på besparingarna från de billiga insatsvarorna i form av profiter, samtidigt som de överlämnar miljökostnaderna till de som måste leva med – och dö av – följdverkningarna, inklusive framtida generationer.

Mer än ett förhållande till arbete är *alltså kapital också ett förhållande till naturen* – ett rovgirigt, utvinnande förhållande, som använder alltmer biofysiskt välstånd för att bygga upp alltmer ”värde”, samtidigt som det förnekar ekologiska ”yttre faktorer”. Det som, inte av en slump, byggs upp är ett allt högre berg av ekologiska haverier: en atmosfär översvämmad av koldioxidutsläpp; stigande temperaturer, sönderfallande polarisar, stigande nivåer i hav som är fulla av öar av plast; massutrotning, minskande biologisk mångfald, klimatdriven fördrivning av organismer och patogener, ökande spill av dödliga virus från djur till människa; superstormar, megatorka, gigantiska gräs-hoppssvärmar, enorma skogsbränder, jättelika översvämningar; döda områden, förgiftad mark, luft som inte går att andas. Kapitalismens ekonomi är systematiskt konstruerad att åka snålskjuts på en natur som inte kan återställa sig själv hur mycket som helst, och är därmed alltid på gränsen att rubba sina egna ekologiska existensvillkor.

Fyra ord

Här finns i själva verket en ekologisk motsättning inhyst i det kapitalistiska samhällets hjärta – det förhållande som detta samhälle upprättar mellan ekonomin och naturen. Denna motsättning finns djupt rotad i systemets struktur, och sammanfattas i fyra ord: beroende, uppdelning, förnekelse och destabilisering. I ett nötskal: det kapitalistiska samhället gör ”ekonomin” *beroende* av ”naturen” samtidigt som den *delar upp* dem ontologiskt. Detta arrangemang föreskriver oändlig värdeackumulation samtidigt som det slår fast att naturen inte deltar i den, och programmerar ekonomin att *förneka* de ekologiska reproduktionskostnader som den skapar. När dessa kostnader ökar exponentiellt blir resultatet att ekosystemet *destabiliseras* – och periodvis rubbar hela det kapitalistiska samhällets slarvigt uppförda byggnadsverk. Samtidigt som kapitalismen både behöver och rackar ner på naturen, är den en kannibal som slukar sina egna livsviktiga organ, som en orm som äter upp sin egen svans.⁴

Motsättningen kan också formuleras avseende klassmakt. Definitionsmässigt överlåter de kapitalistiska samhällena uppgiften att organisera produktionen till kapitalet, eller snarare till de som är engagerade i dess ackumulation. Detta system ger kapitalistklassen tillåtelse att utvinna råvaror,

4 Min beskrivning av kapitalismens ekologiska motsättning grundar sig på James O’Connors banbrytande teoretiserande om ”kapitalismen andra motsättning”. Han röjde vägen genom att utnyttja Karl Polanyis tänkande för att föreställa sig ”produktionsförhållandena” och kapitalets benägenhet att undergräva dem. Se ”The Second Contradiction of Capitalism, with an Addendum on the Two Contradictions of Capitalism”, i James O’Connor, *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*, New York 1998, s 158–77. John Bellamy Foster konstaterar helt riktigt några begränsande sidor hos O’Connors redogörelse i ”Capitalism and Ecology: The Nature of the Contradiction”, *Monthly Review*, vol 54, nr 4, 2002, s 6–16. Men O’Connor är en viktig provosten.

generera energi, bestämma markanvändning, bygga livsmedelssystem, leta efter medicinalväxter och skaffa undan avfall. I själva verket överläts större delen av kontrollen över luft och vatten, flora och fauna, atmosfär och klimat till den, med andra ord kontrollen över alla de grundläggande villkor som upprätthåller livet på jorden. Det kapitalistiska samhället ger alltså en klass som är starkt motiverad att förstöra naturen makten att sköta vårt förhållande till den.

Förvisso ingriper regeringarna ibland i efterhand för att mildra skadorna – men alltid reaktivt, för att komma ikapp, och utan att störa ägarnas privilegier. Eftersom de alltid är steget bakom de som släpper ut växthusgaser, så undermineras miljöbestämmelserna med lätthet av företagens åtgärder. Och eftersom regeringarna lämnar ifred de strukturella sprickor som ger de privata företagen tillstånd att organisera produktionen, så förändrar de inte det grundläggande faktum att systemet ger kapitalisterna motiv, medel och möjligheter att ödelägga planeten. Det är kapitalisterna och inte människan i allmänhet som har orsakat den globala upphettningen – men inte av en slump eller bara av girighet. Den dynamik som har väglett deras handlingar och lett till detta resultat finns istället inbyggt i själva det kapitalistiska samhällets struktur.

Oavsett vilka formuleringar vi börjar med, kommer vi till samma slutsats: kapitalistiskt organiserade samhällen har en ekologisk motsättning i sitt DNA. De är programmerade att utlösa ”naturkatastrofer”, som sker periodvis under hela deras historia, men inte av en slump. Således hyser dessa samhällen en inbyggd benägenhet till ekologiska kriser. De orsakar ständigt sårbarheter i ekosystemet som en normal del av sitt funktionssätt. Även om de inte alltid är akuta eller ens påtagliga, så byggs sårbarheterna med tiden upp tills de når en brytpunkt och skadorna blir synliga. I nästa avdelning ska jag gå igenom några historiska exempel.

Men här har jag betonat denna tendens’ strukturella karaktär. Denna punkt är oerhört viktig, inte minst för sina praktiska följder. Att säga att kapitalismens ekologiska problem är strukturella är att säga att vi inte kan rädda planeten utan att avskaffa några av vår samhällsordnings centrala, definierande drag. Det som först och främst krävs är att vrida makten att styra vårt förhållande till naturen ur händerna på den klass som för närvarande har monopol över den, så att vi kan börja bygga om detta förhållande från grunden. Men det kräver att vi river ner det system som stöder deras makt: de militära styrkorna och egendomsformerna, den fördärliga ”värde”ontologin och den obevekliga ackumulationsdynamiken, som alla samverkar för att driva på den globala upphettningen. Sammanfattningsvis måste ekopolitiken vara antikapitalistisk.

Ömsesidigt grundläggande områden

Denna slutsats är i sig själv begreppsmässigt kraftfull. Men den är ännu inte hela historien. För att fullborda bilden måste vi beakta ytterligare några strukturella drag hos det kapitalistiska samhället som också påverkar naturen och kampen kring den. Det centrala här är en punkt som jag anspelade på tidigare: naturen är varken det enda icke ekonomiska bakgrundsvillkoret för en kapitalistisk ekonomi eller det enda stället där det är kris i det kapitalistiska samhället. Som jag redan har konstaterat är den kapitalistiska produktionen också beroende av samhällsreproduktiva och politiska förutsättningar. Och även dessa arrangemang är motsägelsefulla – lika mycket som de arrangemang som omger naturen, som de samverkar med på sätt som vi bara kan ignorera på egen risk. Även dessa förhållanden måste tas med i en ekokritisk teori om det kapitalistiska samhället.

Betänk det kapitalistiska samhällets samhällsreproduktiva förutsättningar. Även här organiserar kapitalismen mer än bara produktionen. Den bygger också upp förhållandet mellan produktionen och de olika sorters vårdarbete som utförs av samhällen och familjer – huvudsakligen, men inte bara av kvinnor. Vårdarbetet håller de människor som utgör ”arbetarna” vid liv, och smider de sociala band som möjliggör samarbete, och är oumbärligt för alla system för samhälleligt underhåll. Men kapitalismens speciella sätt att organisera omvårdnaden är lika motsägelsefullt som dess sätt att organisera naturen. Även här verkar systemet med hjälp av uppdelning – i detta fall genom att skilja produktion från reproduktion och behandla enbart den första som en plats för värde. Resultatet blir att ekonomin tillåts åka snålskjuts på samhället, att tillägna sig vårdarbete utan att fylla på något igen, förbruka den energi som behövs för att tillhandahålla det – och således äventyra en avgörande förutsättning för sina egna möjligheter. I det kapitalistiska samhällets mitt huserar en tendens till en samhällsreproduktiv kris.⁵

En liknande motsättning plågar förhållandet mellan ”det ekonomiska” och ”det politiska” i det kapitalistiska samhället. Å ena sidan är en kapitalistisk ekonomi av nödvändighet beroende av en mängd politiska stöd: förtryckande säkerhetsstyrkor som tyglar missnöje och upprätthåller ordningen; juridiska system som garanterar privat ägande och sanktionerar ackumulation; ett flertal offentliga nyttigheter som gör det möjligt för privata företag att vara lönsamma. Utan dessa politiska förhållande skulle inte en kapitalistisk ekonomi kunna existera. Men kapitalismens sätt att ställa ekonomin i förhållande till statsskicket är också destabiliserande. Arrangemanget att skilja kapitalets privata makt från staternas offentliga makt ger den förstnämnda motiv att urholka den sistnämnda. Företag vars existensberättigande är oändlig ackumulation har alla skäl att undvika skatter, försvaga lagar, privatisera offentliga tjänster, förlägga sin verksamhet utomlands – och på så sätt undergräva de politiska förutsättningarna för sin egen existens. Genom att kannibalen ånyo har instruerats att förtära sina egna förutsättningar, installeras en tendens till politisk kris i själva det kapitalistiska samhällets mitt.⁶

Här finns alltså ytterligare två motsättningar hos kapitalet som också följer de fyra ordens logik, uppdelning, beroende, förnekelse och destabilisering. Beaktade i detta ljus, som analytiska abstraktioner, är de nästan parallella med den ekologiska motsättning som analyseras här. Men en sådan formulering är vilseledande. De tre motsättningarna verkar i själva verket inte parallellt, utan *samverkar* snarare med varandra – och med de ekonomiska motsättningar som Marx upptäckte. I själva verket är samverkan mellan dem så nära och ömsesidigt grundläggande att ingen av dem kan förstås helt och fullt isolerad från de andra.

Tänk på att arbete med samhällelig reproduktion är djupt förknippat med frågor om liv och död. Barnpassning handlar inte bara om socialisering, utbildning och känslomässig uppfostran utan också om havandeskap, födande, vård av kroppen efter födseln och löpande fysiskt skydd. På samma sätt riktar vården av sjuka och döende in sig både på att läka kroppen och lindra smärtor och att ge tröst och garantera värdighet. Och alla – ung och gammal, sjuk eller frisk – är beroende av vårdarbete för att få skydd, mat och renhållning, både för sitt fysiska välmående och för de sociala banden. Allmänt sett har alltså det samhälleligt reproduktiva arbetet som mål att upprätthålla en tillvaro som på samma gång är både naturlig och kulturell. Genom att blanda ihop denna skillnad

5 Nancy Fraser, ”Contradictions of Capital and Care”, *NLR* 100, juli–augusti 2016, s 99–117.

6 Nancy Fraser, ”Legitimation Crisis? On the Political Contradictions of Financialized Capitalism”, *Critical Historical Studies*, vol. 2, nr 2, 2015, s 1–33.

sköter det om samspelet mellan social förmåga och biologi, samhälle och livsmiljö.

Samhällelig reproduktion är således intimt hopflätad med ekologisk reproduktion, vilket är orsaken till att så många kriser för den första också blir kriser för den andra – och varför så många strider om naturen också är strider om levnadssätt. När kapitalet destabiliserar ekosystemen som stöder människans livsmiljö, äventyrar det också de levebröd och samhällsförhållanden som vidmakthåller den. När folk slår tillbaka är det omvänt ofta för att i ett slag försvara hela det ekosociala sambandet, som för att utmana kapitalismens rätt till uppdelning. Ekokritiska teoretiker bör följa deras exempel. Vi kan inte på ett fullgott sätt förstå kapitalismens ekologiska motsättning om vi inte tänker på den sistnämnda tillsammans med dess samhälleligt reproduktiva motsättningar. Även om systemet arbetar för att skilja både naturen och vården från ekonomin, så startar den samtidigt ett omfattande samspel mellan dem. Detta samspel förtjänar en framträdande plats i den ekokritiska teorin om det kapitalistiska samhället.

Samma sak gäller det ekologiska och det politiska, som också är nära förknippade i det kapitalistiska samhället. Det är statsmakten som tillhandahåller de juridiska och militära ramar som gör det möjligt för kapitalet att lägga beslag på naturrikedomar *gratis* eller alldeles för billigt. Och det är till myndigheterna som folket vänder sig när ekologiska skador blir så omedelbart hotfulla att de inte längre går att ignorera. Det är med andra ord staten som de kapitalistiska samhällena ger i uppgift att övervaka gränsen mellan ekonomi och natur: genom att främja eller bromsa ”utveckling”, reglera eller avreglera utsläpp, besluta var giftigt avfall ska slängas, om och hur effekterna av det ska lindras, vem som ska skyddas och vem som ska skadas.

Kampen om förhållandet mellan ekonomin och naturen är således oundvikligen politisk – i mer än en mening. I typfallet koncentrerar den sig på den konkreta politik som stater borde föra för att skydda naturen från ekonomin, och förvandlas ofta till konflikter om statsmaktens gränser, dess rätt och förmåga att tygla den privata (företags-) makten. Kampen handlar också om juridisk behörighet: lämplig omfattning och lämpliga organ för att ingripa i frågor såsom global upphettning, som definitionsmässigt är transterritoriella. Även naturens grammatik är omtvistad: den sociala innebörd som den tillskrivs, vår plats i den och vårt förhållande till den. Det som i slutändan reser sig bakom varje ekologisk utmaning är en ytterst viktig metapolitisk fråga: exakt vem i samhället ska avgöra dessa frågor? Därför är kopplingen mellan natur och ekonomi politisk på varje nivå. Vi kan inte förstå den ekologiska dimensionen på kapitalismens nuvarande kris om vi inte inser hur den samverkar med det politiska området. Inte heller kan vi hoppas att lösa den första utan att också lösa den andra.

Slutligen är det ekologiska sammanflätat med kapitalismens grundläggande uppdelning mellan utsugning och expropriering. Denna uppdelning motsvarar i grova drag den globala linjen mellan personer med olika hudfärg, och skiljer de befolkningar vars samhälleliga reproduktionskostnader tas om hand av kapitalet, genom utbetalning av löner, från de vars arbete och välstånd det helt enkelt exproprierar utan kompensation. Medan de första är fria medborgare med rättigheter som har tillträde till (åtminstone ett visst) politiskt skydd, utgörs de andra av beroende eller ofria, förslavade eller koloniserade, undersåtar, som inte kan kräva statligt skydd och är berövade all sorts självförsvar. Denna skillnad har alltid varit central för den kapitalistiska utvecklingen, från den Nya världens rasifierade slaveri till det direkta koloniala styret, till den postkoloniala nyimperialismen och finansialiseringen. I samtliga fall har exproprieringen av vissa fungerat som ett villkor för att på

ett lönsamt sätt kunna suga ut andra.⁷

Men expropriering har också fungerat som ett sätt för kapitalet att skaffa sig energi och råvaror mycket billigt, om inte gratis. Systemet utvecklas delvis genom att lägga beslag på delar av naturen vars reproduktionskostnader det inte betalar. Men genom att tillägna sig naturen lägger kapitalet samtidigt beslag på mänskliga samhällen, för vilka det exproprierade materialet och de förorenade omgivningarna utgjorde en livsmiljö, deras levebröd och den materiella grunden till deras samhällsliga reproduktion. Dessa samhällen bär alltså en enormt oproportionerligt stor del av de globala miljökostnaderna. Exproprieringen av dem ger andra (vitare) samhällen chansen att åtminstone under en period skyddas från de värsta effekterna av kapitalets ödeläggelse av naturen. Systemets inbyggda benägenhet till ekologiska kriser är därmed nära förknippad med dess inbyggda tendens att skapa rasmässigt betecknade befolkningar att expropriera. Inte heller i detta fall kan den ekokritiska teorin på ett fullgott sätt förstå det förstnämnda skilt från det sistnämnda. På det hela taget går det inte att på något ordentligt sätt att skilja kapitalismens ekologiska motsättning från systemets andra grundläggande oförnuftigheter och orättvisor. Att bortse från det sistnämnda genom att anamma de inskränkta ekologiska perspektiv som personer med en enfrågesyn på miljöaktivismen har, är att missa det kapitalistiska samhällets särskilda institutionella struktur. Genom att skilja ekonomin från både naturen, staten, vårdarbetet och den rasmässiga/imperialistiska exproprieringen, inrättar detta samhälle en härva av ömsesidigt samverkande motsättningar som den kritiska teorin måste gruppera tillsammans, inom en enda ram. Som vi ska se får denna slutsats ytterligare stöd när vi byter fokus till historien.

Naturen: en terminologisk utveckling

Men först några ord om "naturen". Detta begrepp betraktas allmänt som otillförlitligt, och har på de föregående sidorna haft två olika innebörder, som jag nu ämnar bryta ner innan jag presenterar en tredje. När jag talade om den globala upphettningen som en brutal verklighet har jag förutsatt en föreställning om naturen som det objekt som studeras av klimatvetenskapen: en natur som "slår tillbaka" när kolsänkorna översvämmas, som verkar via biofysiska processer som försiggår bakom vår rygg oavsett om vi förstår dem eller ej. Detta vetenskapligt realistiska begrepp – låt oss kalla det Naturen I – står i konflikt med en annan innebörd som jag återropade för att förklara kapitalismens ekologiska motsättning. Där hänvisade jag till "naturen" ur kapitalets synvinkel, som "människlighetens" ontologiska hjälpare: en samling saker som saknar värde, men som fyller på sig själv och kan exproprieras som ett medel för systemets slutgiltiga mål att öka värdet. Detta begrepp – låt oss kalla det Naturen II – är kapitalismens skapelse, historiskt specifik för den, men ingalunda bara ett påhitt eller en tanke. Det fungerar genom kapitalackumulationens dynamik – som också fortgår systematisk, oberoende av vår förståelse – och har blivit en mäktig kraft med betydande praktiska konsekvenser för Naturen I. En hel del av mitt hittillsvarande resonemang har försökt belysa hur Naturen II i det kapitalistiska samhället har kidnappat Naturen I.

Men när vi nu övergår till historien är vi beredda att möta ännu en föreställning om naturen. Denna, Naturen III, är det objekt som den historiska materialismen studerar: konkret och historiskt föränderlig, alltid redan präglad av tidigare metabolisk växelverkan mellan dess mänskliga och icke

---

⁷ Nancy Fraser, "Is Capitalism Necessarily Racist?", Presidential Address, 2018 Eastern Division, *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, vol 92, 2018, s 21–42.

mänskliga delar. Det är den natur som är sammanflätad med människans historia, som formas av och formar den sistnämnda. I den ser vi hur prärieområden med biologisk mångfald förvandlas till monokulturella lantbruksområden; hur urskogar ersätts av trädplanteringar; hur regnskogar förstörs för att ge plats åt gruvdrift och boskapsrancher; hur ”vildmarksområden” skyddas och våtmarker nyodlas; hur djur föds upp och utsäden genmodifieras; hur klimat- eller ”utvecklings-” orsakade artförflyttningar uppstår som leder till spridning av virus från djur till människa – för att återropa exempel från den (relativt korta) kapitalistiska fasen av jordens historia. Jason Moore väcker tanken på Naturen III när han i sin banbrytande *Kapitalismen i livets nätverk* föreslår att ”Naturen” i singularis med stor bokstav ska ersättas med ”historiska naturer” i flertal och med liten bokstav.⁸ Jag kommer i det följande att använda Moores uttryck tillsammans med adjektivet ”samhällsekologisk” för att beskriva samspelet mellan samhället och naturen som ett växelverkande historiskt samband – ett samband som kapitalet har försökt kontrollera och nu hotar att utplåna.

Denna tredje syn på naturen som oupplösligt sammanflätad med människans historia kommer att vara centralt framträdande i följande del av mitt resonemang, som slår fast kapitalismens ekologiska motsättning historiskt. Men denna inriktning utesluter eller ogiltigförklarar inte på något sätt Naturen I eller Naturen II. I motsättning till Moore är båda dessa föreställningar legitima – och förenliga med Naturen III.⁹ Och båda kommer att få sin plats i min redogörelse – antingen som ”objektiva” historiska krafter som verkar bakom vår rygg eller som (inter-) ”subjektiva” övertygelser som styr våra handlingar. Vi kommer också att se att övertygelserna krockar med varandra – och med andra underordnade uppfattningar om naturen som ännu inte har identifierats, men också har förmåga att ”slå tillbaka” – i detta fall genom samhällskamp och politiska aktioner. Sammanfattningsvis behöver vi att alla tre föreställningarna arbetar tillsammans för att kartlägga vilken historisk bana som kapitalismens ekologiska motsättning har tagit.

2. Samhällsekologiska ackumulationsregimer

Hittills har jag beskrivit kapitalismens tendens till ekologisk kris i strukturella ordalag, som om den existerade utanför tiden. Men i verkligheten uttrycks denna tendens bara i historiskt specifika former, eller som jag ska kalla dem, ”samhällsekologiska ackumulationsregimer”. Jag använder de orden för att beteckna de olika faser vars ordningsföljd utgör kapitalismens historia. Varje regim representerar ett särskilt sätt att organisera förhållandet mellan ekonomin och naturen. Var och en uppvisar karakteristiska metoder för att alstra energi, utvinna resurser och göra sig av med avfall. Likaså uppvisar regimerna karakteristiska expansionsbanor – sätt att införliva tidigare yttre naturområden med hjälp av historiska specifika blandningar av erövring, stöld, omvandling till varor,

8 Jason Moore, *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*, London och New York 2015. Tyvärr antar Moore att Naturen III helt enkelt kan ersätta Naturen I, som han avvisar som ”cartesiansk”. Detta antagande är politiskt begränsande, eftersom det i själva verket ogiltigförklarar klimatvetenskapen. Det är också begreppsmässigt förvirrat. Som jag förklarar nedan är faktiskt inte dessa föreställningar om naturen oförenliga, och de kan användas samtidigt. För mer om mina skiljaktigheter med Moore, se Nancy Fraser och Rahel Jaeggi, *Capitalism: A Conversation in Critical Theory*, Brian Milstein, red., Cambridge 2018, s 94–96.

9 Man bör använda alla tre föreställningarna om naturen. Var och en avser en annan analysnivå och typ av undersökning: Naturen I till biofysik; Naturen II till en strukturell analys av det kapitalistiska samhället; Naturen III till den historiska materialismen. Rätt uppfattade motsäger de inte varandra. Motsättningen uppstår bara när man underlåter att skilja på nivåerna och blandar ihop begreppen. Således är den nuvarande debatten mellan kritiska realister och socialkonstruktivisterna (eller ”anti-cartesier”) till stor del missriktad. Båda sidor fastnar i en föreställning som de orättmätigt gör heltäckande. Jmfr Andreas Malm, *Stormens utveckling*, Stockholm : Modernista, 2020.

nationalisering och finansialisering. Slutligen utvecklar regimerna typiska strategier för att uttrycka och sköta naturen: metoder för att lasta över skador på familjer och samhällen som saknar politisk slagkraft eller bedöms vara umbärliga; och scheman för att sprida ansvaret för begränsningar mellan stater, mellanstatliga organisationer och marknader. Det som gör en regim speciell är alltså var den drar skiljelinjen mellan ekonomin och naturen och hur den verkställer denna uppdelning. Som vi ska se är vilken konkret innebörd en regim tillskriver naturen lika viktig – i teorin och i praktiken.

Ingen av dessa saker är givna en gång för alla i och med kapitalismens uppkomst. Istället förändras de historiskt, ofta under tider av kris. Det är de tidpunkter då de långsamt pyrande effekterna av kapitalismens ekologiska motsättningar blir så uppenbara, så pockande, att de inte längre kan förbigås eller ignoreras. När det sker framstår den befintliga organiseringen av förhållandet mellan ekonomi och natur som dysfunktionell, orättvis, olönsam eller ohållbar och börjar bekämpas. Resultatet blir att det inleds omfattande kamp mellan rivaliserande politiska block med konkurrerande projekt för att försvara eller omvandla detta förhållande. Om kampen inte hamnar i ett dödläge kan den leda till en ny samhällsekologisk regim. När den nya regimen väl är på plats ger den tillfällig lindring och får bukt med åtminstone en del av sin föregångares återvändsgränder, samtidigt som den utvecklar nya egna sådana, vars effekter kommer att bli tydliga senare, när de mognar. Detta utfall är garanterat i så måtto som den nya regimen inte lyckas få bukt med kapitalismens inbyggda benägenhet till ekologiska kriser utan bara tar udden av eller ersätter den, oavsett på vilka kreativa sätt det sker.

Det är i alla fall det scenario som har varit rådande hittills. Som ett resultat av det kan kapitalismens historia nu betraktas som en rad samhällsekologiska ackumulationsregimer, kort avbrutna av regim-specifika ”utvecklingskriser”, som var och en tillfälligt löses av den efterföljande regimen, som sedermera skapar en egen utvecklingskris.¹⁰ Senare ska vi överväga om denna rad nu kanske har nått sitt slut, tack vare en mer djupgående tendens som avgränsar den: nämligen den globala upphettningens epokgörande regimöverskridande utveckling – en alltmer ökande, till synes obeveklig utveckling som hotar att avsluta hela föreställningen. Oavsett vad man kan säga om det så går det inte att förneka att uppdelningen mellan ekonomi och natur har förändrats flera gånger under kapitalismens historia, precis som organiseringen av naturen. Mitt huvudsakliga mål i denna del är att kartlägga dessa förändringar – och den krisdynamik som driver på dem.

Den historiska utvecklingen av kapitalismens ekologiska motsättning sträcker sig över fyra ackumulationsregimer: den handelskapitalistiska fasen från 1500- till 1700-talet; 1800- och det tidiga 1900-talets liberalt koloniala regim; den statligt förvaldade fasen under 1900-talets andra tredjedel; och den nuvarande finansialiserade kapitalismens regim. Under var och en av dessa faser har förhållandet mellan ekonomin och naturen antagit olika förklädning, vilket också de krisfenomen som det har skapat har gjort. Varje regim har också framkallat olika sorters kamp om naturen. Men en sak har förblivit konstant. I samtliga fall har ekokrisen och ekokampen varit starkt sammanflätade med andra sorters kris och kamp, som också haft sin grund i det kapitalistiska samhällets strukturella motsättningar.

---

10 Jag har Jason Moore att tacka för begreppen ”utvecklingskris” och ”epokgörande” kris, liksom skillnaden mellan dem. Han har tagit dem från Immanuel Wallerstein och Giovanni Arrighi, och anpassat dem till den ekokritiska teorin. Se Moores artikel, ”The Modern World System as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism”, *Theory and Society*, vol 32, nr 3, 2003.

Djurmuskel

Jag börjar med handelskapitalismen – och med frågan om energi. Under den perioden drevs jordbruk och tillverkning nästan helt med djurmuskler, både mänskliga och andra (oxar, hästar, etc.), plus lite vind och vatten, precis som de hade gjort i årtusenden. I detta avseende var handelskapitalismen en fortsättning av de förkapitalistiska samhällena, i något som J R McNeill kallar en ”kroppslig” regim: omvandlingen av kemisk energi till mekanisk ägde rum inuti kroppen på levande varelser när de smälte mat som härrörde från biomassa.¹¹ Precis som under de tidigare perioderna innebar det att det enda sättet att öka den tillgängliga energin var med hjälp av erövringar. De handelskapitalistiska länderna kunde bara utvidga sina produktivkrafter genom att annektera mark och kräva tvångsutskrivning av ytterligare arbete. Det visar sig att de flitigt använde gamla beprövade metoder, men i en enormt utökad skala som överträffade både den ”Nya” och den ”Gamla” världen.

I periferin införde således handelskapitalisternas ombud brutala samhällsekologiska system för utvinning. Från silvergruvorna i Potosí till slavplantagerna i Saint-Domingue, brukade de marken och arbetskraften till utmattningens gräns, och ansträngde sig inte för att fylla på det som de hade gjort slut på.¹² De valde istället att förtära nya mänskliga och icke mänskliga ”insatser” som hade införlivats ”utifrån” med tvång, och efterlämnade spår av miljö- och social ödeläggelse över hela kontinenter. På mottagarsidan gjorde människor motstånd med varierande framgång. Deras motstånd inriktade sig på att värja sig mot massangrepp mot livsmiljöer, samhällen och levebröd och var av nödvändighet samverkande. Vare sig det var kollektivt, antiimperialistiskt eller republikanskt, kombinerade det vad vi nu skulle kalla ”miljökamp” med kamp om arbete, samhällelig reproduktion och politisk makt.

Men under tiden växte kapitalet i hemländerna med andra metoder. Tvångsinhägnandet av mark i England underlättade omvandlingen av jordbruksmark till bete för får, vilket möjliggjorde en utökad textiltillverkning även utan mekanisering. Denna förändring av markanvändningen och ägandesystemet sammanföll med ett viktigt administrativt statsbyggande på 1500-talet – och en världsomvälvande vetenskaplig revolution på 1600-talet. Den sistnämnda gav oss en mekanisk syn på naturen, en tidig version av Naturen I som bidrog till skapandet av Naturen II. Genom att skärpa den åtskillnad som ärvts från den grekiska filosofin och kristendomen uteslöt den mekaniska synen naturen från betydelsens universum, och ersatte i själva verket antagandet om en närhet mellan samhället och naturen med en djup ontologisk klyfta. Naturen objektifierades och förkroppsligades och framstod nu som mänsklighetens antites – en syn som för vissa legitimerar ”våldtäkten” av den.¹³ Det visade sig att den här sortens filosofiska idéer var oviktiga för den moderna vetenskapen, och de togs bort från senare versioner av Naturen I. Men de fick ett andra liv i kapitalets metafysik, som gjorde Naturen II slumrande och lätt tillgänglig.

I allmänhet gav handelskapitalismen alltså uttryck för erövring och utvinning i periferin och

11 För skillnaden mellan ”kroppsliga” och ”utomkroppsliga” energiregimer, se J. R. McNeill, *Something New Under the Sun: An Environmental History of the 20th Century*, London 2000, speciellt s 10–16.

12 Jason Moore, ”Potosí and the Political Ecology of Underdevelopment, 1545–1800”, *Journal of Philosophical Economics*, vol 4, nr 1, 2010, s 58–103.

13 Det finns bra redogörelser för allt detta i Philippe Descolas utmärkta bok, *Beyond Nature and Culture*, övers. Janet Lloyd, Chicago 2014; och i Carolyn Merchants klassiker, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, San Francisco 1990 [1980].

fördrivning och modern vetenskap i centrum. Med fördelen av facit i hand kan vi säga att kapitalet under denna tidsperiod samlade levande krafter och kunskap vars större produktiva potential skulle visa sig först senare, med uppkomsten av en ny samhällsekologisk ackumulationsregim.

Kung kol

Den regimen började ta form i England i början av 1800-talet, och var föregångare till den världshistoriska övergången till fossil energi. Watts koleldade ångmaskin röjde vägen till världens första ”utomkroppsliga” regim: den första som tog kolomvandlad solenergi från under jordskorpan och förvandlade den till mekanisk energi *utanför levande kroppar*. Den liberalt koloniala regimen var bara indirekt knuten till biomassa, och verkade befria produktivkrafterna från markens och arbetets bojar. Samtidigt gav den upphov till en ny historisk natur. Kol, som tidigare bara hade varit av lokalt intresse för att eldas för värmens skull, blev nu en internationell handelsvara. Energitillgångar som hade bildats under miljontals år utvanns från konfiskerad mark och transporterades i stora mängder över långa avstånd och konsumerades i en handvändning för att driva den mekaniska industrin – utan hänsyn till påfyllnad eller nedsmutsning. Lika viktigt var att fossil energi gav kapitalisterna ett medel för att omvandla produktionsförhållandena till sin fördel. På 1820- och 1830-talen flyttade de brittiska textilfabrikerna, som vacklade under strejker i verkstäderna, huvuddelen av sin verksamhet från vattenkraft som var bunden till en viss plats till flyttbar ångkraft – vilket också innebar från landsbygden till städerna. På detta sätt kunde de utnyttja koncentrerade tillgångar av proletariserad arbetskraft – arbetare med mindre tillgång till medel för uppehållet och mer tolerans för fabriksdisciplinen än sin motsvarighet på landsbygden.¹⁴ Uppenbarligen uppvägdes kostnaderna för kol (som till skillnad från vatten måste köpas) av fördelarna med en intensifierad utsugning.

Om koleldad ånga drev den industriella revolutionen av produktionen, så revolutionerade den också transporterna. Järnvägar och ångbåtar pressade ihop rummet och skyndade på tiden och satte fart på rörelserna av råvaror och varor över stora avstånd, och påskyndade på så sätt kapitalets omslagstid och ökade profiterna. Effekterna på jordbruket var också djupgående. Med hungriga proletära massor i städerna fanns det pengar att göra på ett ohållbart, profitdrivet jordbruk på landsbygden. Men detta arrangemang ökade sprickan i ämnesomsättningen mellan stad och land ännu mycket mer. Näringsämnen som hade plundrats från jorden på landsbygden återfördes inte dit varifrån de hade tagits, utan släpptes ut i vattendrag i städerna som organiskt avfall. Således utarmade den liberalt koloniala regimen åkerjorden och förorenade städerna i ett enda slag.¹⁵

Denna massiva rubbning av cykeln jord-näringsämnen är urtypen för kapitalismens ekologiska motsättning under den liberalt koloniala fasen. Lika symboliskt var svaret, när lösningar som gav sig ut för att lösa Europas jordutarmning bara flyttade krisen eller förvärrade den. En otrolig men lönsam insats riktade in sig på guano. En ny historisk natur blir en världsvara: detta ämne skrapades från branta klippor utanför Peru av halvt förslavade kinesiska arbetare och skeppades till Europa för att säljas som gödningsmedel – allt huvudsakligen till fördel för engelska investerare. Ett resultat blev

14 Andreas Malm, ”The Origins of Fossil Capital: From Water to Steam in the British Cotton Industry”, *Historical Materialism*, vol 21, nr 1, 2013, s 15–68.

15 Uttrycket ”spricka i ämnesomsättningen” kommer, liksom denna redogörelse för avbrottet i cykeln jord-näringsämnen, från Marx via John Bellamy Foster. Se Foster, ”Marx’s Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology”, *American Journal of Sociology*, vol 105, nr 2, 1999, s 366–405.

en rad anti- och interimperialistiska krig för att kontrollera handeln.¹⁶ När lagren som hade byggts upp under århundraden inom några decennier började minska blev ett annat resultat att det uppstod motiv att uppfinna och använda kemiska gödningsämnen, vars senare effekter innefattar jordförsurning, grundvattenföroreningar, döda zoner i haven och ökande nivåer av kväveoxid i atmosfären – samtliga ytterst skadliga för människor och andra djur.

Det finns också ytterligare en ironi. Den fossildrivna produktionen i kapitalismens kärna expanderade under hela den liberalt koloniala perioden. Men som guanoknepet visade, var den skenbara befrielsen från mark och djurmuskler en illusion. Den utomkroppsliga industrialiseringen i Europa, Nordamerika och Japan grundade sig på en dold kroppsligt baserad utvinning i periferin. Det som fick fabrikena i Manchester att brumma var den massiva importen av ”billig natur”¹⁷ som hade pressats ur koloniserade länder av mängder av ofria och beroende arbetare: billig bomull för att livnära fabrikena; billigt socker, tobak, kaffe och te för att stimulera ”händerna”; billig fågelskit för att livnära jorden som livnärde arbetarna. Således var det skenbara sparandet av arbetskraft och mark egentligen en sorts ”förflyttning av miljöpåverkan” – en överflyttning av kraven på biomassan från centrum till periferin.¹⁸ Kolonialmakterna förstärkte processen med hjälp av kalkylerade ansträngningar att utplåna all tillverkning i sina kolonier. Storbritannien förstörde medvetet textilproduktionen i Egypten och Indien och reducerade dessa länder till bomullsleverantörer till sina fabriker och slutna marknader för sina produkter.¹⁹

Teoretiker och historiker som beskrivit ekoimperialismen har först nu räknat fram hela omfattningen på denna överföring av kostnader,²⁰ och samtidigt visat på det nära sambandet mellan anti-kolonialismen och den tidiga miljöaktivismen. Landsbygdens kamp mot det liberalt koloniala plundringen var också ”de fattigas miljöaktivism”, kamp för miljö rättvisa innan begreppet myntades.²¹ Det var också en kamp om naturens betydelse och värde, när europeiska imperialister som vuxit upp med föråldrade begrepp försökte underkasta sig samhällen som inte klart skiljde mellan natur och kultur.

I de kapitalistiska kärnländerna, där folk verkligen *gjorde* den åtskillnaden, såg den (tidiga) miljöaktivismen helt annorlunda ut. Den mest kända versionen frammanade en ”natur” som, liksom den som kapitalet föreställde sig, betraktades som Människans motsats, men tänkt som himmelsk och inte möjlig att mäta i pengar – och därför krävde vördnad och skydd. Denna Natur var andra sidan av Naturen II och lika ideologisk. Men långt från att legitimeras utvinning, gav den näring till en romantiskt konservativ kritik av industrisamhället. Denna himmelska syn på naturen var till sitt

16 John Bellamy Foster, Brett Clark och Richard York, *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*, New York 2011.

17 Detta uttryck kommer från Jason Moore, ”The Rise of Cheap Nature”, i Moore, red., *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism*, Oakland ca 2016, s 78–115.

18 Alf Hornborg, ”Footprints in the Cotton Fields: The Industrial Revolution as Time-Space Appropriation and Environmental Load Displacement”, *Ecological Economics*, vol 59, nr 1, 2006, s 74–81.

19 Aaron Jakes, *Egypt's Occupation: Colonial Economism and the Crises of Capitalism*, Stanford 2020.

20 Exempelvis: Mike Davis, ”The Origins of the Third World”, *Antipode*, vol 32, nr 1, 2000, s 48–89; Alf Hornborg, ”The Thermodynamics of Imperialism: Toward an Ecological Theory of Unequal Exchange”, i Hornborg, *The Power of the Machine: Global Inequalities of Economy, Technology, and Environment*, Lanham 2001, s 35–48; Joan Martinez-Alier, ”The Ecological Debt”, *Kurswechsel*, vol 4, 2002, s 5–16; John Bellamy Foster, Brett Clark och Richard York, ”Imperialism and Ecological Metabolism”, i Foster, m fl, *The Ecological Rift*, s 345–374.

21 Joan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Northampton MA 2003.

ursprung lantlig och tillbakablickande och gav liv åt fristående ”de rikas miljörelser”,²² som riktade in sig på att bevara vildmarken. Ofta tror man att det uttömmar hela den (tidiga) miljöaktivismen under denna tidsperiod, men i själva verket samexisterade den med ett annat perspektiv, som knöt kapitalets angrepp på naturen till klassorättvisor. Centrala företrädare för detta perspektiv var William Morris, vars ekosocialism innehöll en kraftfullt estetisk sida, och Friedrich Engels, vars sociala miljöaktivism till en början koncentrerade sig på industrialismens skadliga inverkan på arbetarklassens hälsa i städerna och senare på ”naturens dialektik” – eller det vi nu kallar sam-evolutionism och biologisk framväxt. Båda tänkarna sådde frön till en rik socialistisk ekologisk tradition som senare skymdes av en inskränkt enfrågesyn på miljöaktivismen, men som nu återupptäckts och utvidgas.²³

Bilens tidsålder

Men den liberalt koloniala kapitalismens främsta arv var inte miljöaktivismen utan den ödesdigra, världsomvälvande övergången till utomkroppslig energi, som ”frigjorde” fossila kolförråd som hade varit tryggt isolerade under jordskorpan i många årtusenden. Detta arv gav oss global upphettning och omfamnades och utvidgades under den efterföljande perioden, den statligt förvaldade kapitalismen, då en ny global makt iscensatte en enorm ökning av utsläppen av växthusgaser. USA hade avlöst Storbritannien och byggt ett nytt utomkroppsligt industrikomplex runt förbränningsmotorn och raffinerad olja. Resultatet blev bilens tidsålder: symbol för konsumentens frihet, katalysator för motorvägsbyggen, som möjliggjorde förorter, spydde ut koldioxid och omvandlade geopolitiken. Tack vare USA lämnade således den koldrivna ”koldemokratin” plats för en oljedriven variant.²⁴

Raffinerad olja drev också socialdemokratin. Profiter från biltillverkning och besläktad tillverkning tillhandahöll en avsevärd mängd skatteintäkter som finansierade efterkrigstidens sociala förmåner i de rika länderna. Ironin gick till stor del obemärkt förbi: det som finansierade de ökade offentliga utgifterna på sociala förmåner i det globala Nord intensifierade den privata utplundringen av naturen i det globala Syd. Uppenbarligen skulle kapitalet bara betala räkningen för en del samhälleliga reproduktionskostnader här om det tilläts undvika en mycket större räkning för naturens reproduktionskostnader där.²⁵ Arrangemangets grundbult var oljan, förutom vilken hela operationen skulle ha brutit samman. För att garantera tillgång och kontroll stödde USA en rad statskupper i Persiska viken och Latinamerika, och säkerställde de stora oljebolagens och fruktföretagens profiter och ställning. Precis som stora livsmedelsföretag mer allmänt, utnyttjade de sistnämnda utvecklingen av en oljeslukande, ozonförbrukande teknologi med kyltransporter för att regionalisera ett ohållbart industriellt livsmedelssystem och samtidigt förorena atmosfären.²⁶ Sammanfattningsvis grundade sig en oljedriven socialdemokrati på hemmaplan på en militärt påtvingad oligarki utomlands.²⁷

På samma gång gav USA också upphov till en mäktig miljörelse. En strömning härstammade från

22 För att vända på Joan Martinez-Aliers uttryck.

23 För en mästerlig rekonstruktion av 1800- och 1900-talets socialistiska miljöaktivism i England, se John Bellamy Foster, *The Return of Nature: Socialism and Ecology*, New York 2020. Bland många senare utvidgningar av denna tradition, se Murray Bookchin, *Social Ecology and Communalism*, Chicago CA 2005, och Michael Löwy, *Ecosocialism: A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe*, London 2015.

24 Timothy Mitchell, ”Carbon Democracy”, *Economy and Society*, vol 38, nr 3, 2009, s 399–432.

25 Alyssa Battistoni, *Free Gifts: Nature, Households and the Politics of Capitalism*, PhD thesis, Yale University 2019.

26 Susanne Freidberg, *Fresh: A Perishable History*, Cambridge MA 2010.

27 Mitchell, ”Carbon Democracy”.

den tidigare regimens naturromantik och hade sitt ursprung på 1800-talet, och riktade in sig på att skydda vildmarken genom att skapa reservat och nationalparker, ofta genom att fördriva urbefolkningar.²⁸ Till skillnad från de rikas tillbakablickande miljöaktivism var denna ”progressiv” och kompensande: den hade som mål att låta (vissa) amerikaner tillfälligt undkomma den industriella civilisationen, men varken konfronterade eller försökte omvandla den sistnämnda. När den statligt förvaltade kapitalismen utvecklades, gav den dock också upphov till en annan miljöaktivism som riktade sig mot regimens industriella kärna. Inspirerad av Rachel Carsons *Tyst vår* kämpade denna strömning för statliga aktioner för att minska företagets nedsmutsning. Resultatet blev EPA, Environmental Protection Agency [Miljöskyddsverket], en sorts parallell till New Deal-organen som stödde den samhällliga reproduktionen. EPA grundades 1970, mot slutet av den statligt förvaltade eran, och var regimens sista försök att ta udden av systemkrisen genom att ”internalisera yttre drag” som föremål för statliga regleringar. Juvelen i kronan var Superfonden, som hade till uppgift att på kapitalets bekostnad städa upp anläggningar för giftigt avfall på amerikanskt territorium. Fonden finansierades huvudsakligen med skatter på olje- och den kemiska industrin, och förverkligade med hjälp av den kapitalistiska statens tvångsorgan principen att ”nedsmutsaren betalar” – i motsats till de nuvarande planerna på handel med koldioxidutsläpp, som ersätter piskan med morötter och arbetar via marknaderna.

Oavsett hur progressiva de statligt kapitalistiska regleringarna är i detta avseende, så byggdes de – liksom regleringarna av den samhällliga reproduktionen – på överflyttningar av kostnader. I centralländerna lastade regimen av oproportionerligt mycket av ekologins ”yttre drag” på fattiga samhällen, i synnerhet färgade samhällen, samtidigt som den ökade utvinning och flyttade alltmer av miljöpåverkan till periferin. Dessutom formulerade den amerikanska miljörörelsens industrigren den centrala frågan om industriföreningarna på ett felaktigt sätt. Genom att förutsätta den nationella territoriella staten som en lämplig enhet för ekopolitiken, underlät den att räkna med industriutsläppens inneboende gränsöverskridande karaktär.²⁹ Detta ”förbiseende” skulle visa sig vara särskilt ödesdigert vad gäller växthusgaser, vars effekter definitionsmässigt är globala. Även om man inte förstod processen till fullo vid den tidpunkten, påskyndades detonationen av denna tickande tidsinställda bomb betydligt när regimen skoningslöst spydde ut koldioxid under hela sin livstid.

Globaliserade dåligheter

Alla dessa ”dåligheter” fortsätter i ännu större skala idag, under den finansialiserade kapitalismens tidsålder – men på förändrad grund. Förflyttningen av tillverkning till det globala Syd har förvrängt den tidigare energigeografin. Kroppsliga och utomkroppsliga konstellationer existerar nu sida vid sida i hela Asien, Latinamerika och delar av Afrika. Samtidigt specialiserar sig det globala Nord alltmer på den ”postmateriella” triaden IT, tjänster och finanser – dvs. Google, Amazon och Goldman Sachs. Men ännu en gång är illusionen av frigörelse från naturen vilseledande. Nords ”postmaterialism” vilar på Syds materialism – gruvdrift, jordbruk, tillverkning – och på hydraulisk spräckning och oljeborrning till havs på sin egen bakgård. Lika viktigt är att konsumtionen i det globala Norr är ännu mer kolintensivt – titta på den snabba ökningen av flygresor, köttätande,

28 Karl Jacoby, *Crimes Against Nature: Squatters, Poachers, Thieves and the Hidden History of Conservation*, Oakland CA 2014.

29 För ”formulera fel”, se Nancy Fraser, ”Reframing Justice in a Globalizing World”, *NLR* 36, nov–dec 2005, s 69–88.

cementtillverkning och överhuvudtaget den materiella produktionstakten.

Samtidigt fortsätter kapitalet att i snabb takt skapa nya historiska naturer. De innefattar nya absolut nödvändiga mineraler som litium och coltan – den sistnämnda en oundgänglig ingrediens i mobiltelefoner, en orsak till krig i Centralafrika och en ytterst lönsam vara som i vissa fall bryts av förslavade kongolesiska barn. Andra nyliberala naturer är välbekanta föremål som nyligen har stängts in, som vatten, vars privatisering motarbetas av befolkningar som har för avsikt att försvara inte bara sina ”materiella intressen” utan också ”källan till liv” och andra underlägsna uppfattningar om sambandet mellan naturen och samhället.³⁰

Även om inhägnande har varit en inneboende del i alla kapitalismens faser, så antar de under den nuvarande regimen en del genialt lömska former, som att toppmoderna biotekniska företag förenas med spjutspetslagstiftning om intellektuell egendom för att skapa nya sorters monopolrätter. I en del fall gör de stora läkemedelsföretagen anspråk på ägande av ursprungsbefolkningars växtbaserade läkemedel, exempelvis de som härrör från det indiska neemträdet, vars genom de nyligen avkodade, trots att de läkande egenskaperna i fråga har varit kända och använts i århundraden i hela Sydostasien. På basis av teoretiska genetiska ”förbättringar” försöker stora jordbruksföretag på samma sätt få patent på vissa sorters grödor, som Basmatiris, för att ta dessa grödor från de jordbrukssamhällen som utvecklade dem. I andra fall skapar expropriatorerna tvärtom nya historiska naturer som inte finns ”i naturen”. Ett okänt exempel är Monsantos terminatorutsäde som medvetet har utformats för att vara sterilt så att jordbrukarna tvingas köpa det varje år. Här avskaffar ett multinationellt företag avsiktligt den naturliga livsförnyande process med vilken grödor reproducerar sig för att sluka den konstgjorda livsutplånande process med vilken kapitalet reproducerar sig själv.³¹ Genom att i själva verket vända upp och ner på sin egen uppfattning om Naturen II, förnekar kapitalet nu den andra användningen av den ”gratisgåva” som den alltid har litat till: naturens förmåga att fylla på sig själv. Resultatet är en röra av superprofiter och en massa elände där miljön flätas samman med samhället. Böndernas snabbt ökande skulder leder till vågor av självmord, och utarmar ännu mer de regioner som redan har pådyvlats en allt större del av den globala miljöpåverkan: enorma föroreningar i städerna, överdriven utvinning på landsbygden och oproportionerligt stor sårbarhet för den globala upphettningens alltmer dödliga effekter.

Dessa skillnader förvärras av nya, finansialiserade regleringar, som grundar sig på nya, nyliberala föreställningar om Naturen II. I och med delegitimeringen av den offentliga makten uppstår den nygamla tanken att marknaden kan fungera som den viktigaste mekanismen för en effektiv styrning, som nu har fått i uppgift att rädda planeten genom att begränsa utsläppen av växthusgaser. Men planerna på handel med koldioxid drar bara kapital från de massiva samordnade investeringar som krävs för att göra världsekonomin fossilfri och omvandla dess energibas. Pengar flödar istället till spekulativ handel med utsläppsrätter, ekosystemtjänster, koldioxidkompensering och miljöderivat. Dessa ”regleringar” möjliggörs och främjas av en ny fantasi om en grön kapitalism, som underkastar hela naturen under en abstrakt ekonomisk logik, även när den inte gör den till en direkt vara. Tanken att en fabrik som spyr ut kol här kan ”kompenseras” med hjälp av trädplanteringar där förutsätter en natur som består av utbytbara, jämförbara enheter, och att det går att bortse från platsers

30 Adrian Parr, *The Wrath of Capital: Neoliberalism and Climate Change Politics*, New York 2013.

31 Den bästa redogörelsen för fördrivning med hjälp av detta giftermål mellan bioteknik och intellektuell egendom är fortfarande Vandana Shivas ”Life Inc.: Biology and the Expansion of Capitalist Markets”, *Sostenibile?*, vol 2, 2000, s 79–92.

säregenheter, kvalitativa särdrag och erfarenheternas betydelse.³²

Samma sak gäller de hypotetiska auktionsscenarier som miljöekonomerna älskar, och som ger sig ut för att tilldela en ”naturtillgång” värde i enlighet med hur mycket olika aktörer skulle betala för att förverkliga sina konkurrerande ”preferenser” angående den: har ursprungssamhällen ”investerat” så mycket för att bevara sina lokala fiskebestånd att de kan bjuda över de företagsflottor som hotar att göra slut på dem? Om inte så är det förnuftigaste sättet att utnyttja ”tillgången” att tillåta kommersiell exploatering.³³ Dessa gröna kapitalistiska scenarier utgör ett förfinat sätt att internalisera naturen och vevar upp de kunskapsmässiga abstraktionerna ett snäpp till, till metanivån. Men vissa saker förändras aldrig. Liksom de föregående varianterna av Naturen II, är också den finansialiserade naturen ett medel för expropriering.

Under dessa förhållanden förändras ekopolitikens grammatik. På samma sätt som den globala upphetningen har ersatt kemiska föroreningar som den centrala frågan, har marknader för utsläppsrätter avlöst statlig tvångsmakt som populär regleringsmekanism, och det internationella har ersatt det nationella som den arena som favoriseras för ekologisk styrning. Miljöaktivismen har förändrats på motsvarande sätt. Strömningen för skydd av vildmarker har försvagats och splittrats, i en gren som lutar åt grön kapitalism och en annan åt alltmer målmedvetna rörelser för miljö rättvisa. Den senare omfattar nu ett brett spektrum av underordnade aktörer, från miljö rörelser bland fattiga i söder som går mot inhägnad och rofferi av mark, till antirasister i norr som riktar in sig på skillnader i exponering för gifter, ursprungsrörelser som kämpar mot oljeledningar och ekofeminister som strider mot skogsskövling – varav många överlappar och knyter till varandra i internationella nätverk.

Samtidigt återuppstår nu de på senare tid åsidosatta statligt inriktade projekten med ny kraft. Populistiska både vänster- och högerrevolter har förstört tilltron till den ”fria marknadens” magiska egenskaper, och därför återgår en del till åsikten att den nationella statsmakten kan fungera som den främsta förmedlaren av ekosociala reformer – titta på nationalisterna som Marine Le Pens ”Nya ekologi”, å ena sidan, och anhängare av en Grön New Deal å den andra. Även fackföreningar som sedan länge har engagerat sig i försvaret av sina medlemmars hälsa och säkerhet, men har varit försiktiga med begränsningar på ”utvecklingen”, vänder sig nu till gröna infrastrukturprojekt för att skapa jobb. I andra änden av spektrumet hittar slutligen strömningar som är för nerväxt nya anhängare bland ungdomar som lockas av deras djärva civilisationskritik av den kraftigt ökande materiella produktionstakten och konsumtionen – och av löftet om ett gott liv med hjälp av veganism, gemenskap eller en social och solidarisk ekonomi.

3. För en ny ekopolitik

Hittills har jag lagt fram strukturella argument och historiska reflektioner till stöd för två teser: för det första att kapitalismen innehåller en djupt rotad ekologisk motsättning som gör den benägen till icke slumpmässiga miljökriser, och för det andra att denna dynamik är oupplösligt sammanflätad med andra ”icke miljömässiga” kristendenser och inte går att lösa isolerade från dessa. De politiska

32 Larry Lohmann, ”Financialization, Commodification and Carbon: The Contradictions of Neoliberal Climate Policy”, *Socialist Register*, vol 48, 2012, s 85–107.

33 Martin O’Connor, ”On the Misadventures of Capitalist Nature”, i Martin O’Connor, red., *Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology*, New York 1994, s 125–151; Joan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor*.

slutsatserna är begreppsmässigt enkla om än praktiskt utmanande: en ekopolitik som ska kunna rädda planeten måste vara *antikapitalistisk* och *miljöövergripande*.

De historiska betraktelser som har förts fram här fördjupar dessa teser. Det jag först presenterade som en abstrakt logik i fyra ord, där kapitalet är programmerat att destabilisera de naturförhållanden som den är beroende av, framstår nu som en konkret process som utvecklar sig i tid och rum. Dess bana ser ungefär ut så här: en samhällsekologisk återvändsgränd med sitt ursprung i centrum framkallar en omgång av plundringar i periferin (inklusive centrumets egen periferi), som koncentrerar sig på naturtillgångar hos befolkningar som har berövats de politiska medlen för självförsvar. I samtliga fall omfattar "lösningen" också att trolla fram och lägga beslag på en ny historisk natur som tidigare hade varit skräp men plötsligt blir guld, en världsvara som alla måste ha men som lämpligt nog betraktas som icke ägd och finns där att bara lägga vantarna på. Det som slutligen följer i alla dessa fall är okontrollerade efterföljande effekter som orsakar nya samhällsekologiska återvändsgränder som framkallar ytterligare upprepningar av denna cykel. Processen återupprepas i varje regim och utvecklas i allt större omfattning i världsskala. Den tuggar sig fram genom socker och silver, kol och guano, raffinerad olja och kemiska gödningsämnen, coltan och genmodifierade grödor, i stadier från erövring till kolonisering, nyimperialism till finansialisering. Resultatet blir en föränderlig geografi mellan centrum och periferin, där gränsen mellan de två samtidigt upprättade områdena periodvis förändras, precis som gränsen mellan ekonomi och natur. Processen som skapar dessa förändringar ger upphov till den kapitalistiska utvecklingens särskilda geografi.

Denna process formar också kapitalismens historiska tidsmässighet. Varje återvändsgränd härrör ur konflikten mellan våra tre Naturen som verkar i olika tidsskalor. Kapitalet är förslavat under sin egen fantasi om en evigt givande Naturen II som kan fylla på sig själv i all oändlighet, och under varje episod omformar det Naturen III efter sina egna specifikationer, alltså minimala utlägg för den ekologiska reproduktionen och maximalt förkortad omslagstid. Samtidigt fortsätter Naturen I i sin "egen" tidsskala, konstaterar effekterna biofysiskt och "slår tillbaka". Med tiden strålar de resulterande skadorna på ekologin samman med andra skador "utanför miljön", med sina rötter i andra av det kapitalistiska samhällets "icke miljömässiga" motsättningar. Vid denna tidpunkt går regimen i fråga in i en utvecklingskris som leder till försök att forma en efterträdare. När denna väl har införts, omorganiserar den sambandet mellan natur och ekonomi på ett sätt som löser upp den specifika blockeringen men bevarar värdelagen, som kräver maximal kapitaltillväxt i maximal fart. Långt från att ha fått bukt med kapitalismens ekologiska motsättning, flyttas den således upprepade gånger – i både tid och rum. Kostnaderna lastas inte bara över på befintliga befolkningar som "inte räknas", utan också på framtida generationer. De sistnämndas liv avfärdas också så att kapitalet kan leva vidare ograverat och utan slut.

Den sista formuleringen antyder att tidsmässigheten hos kapitalismens ekologiska motsättning inte "bara" är utvecklingsmässig. Bakom systemets benägenhet att utlösa en oändlig rad regimspecifika kriser ligger något mer djupgående och illavarslande: framtidsutsikten av en epokgörande kris som är rotad i århundraden av ökande utsläpp av växthusgaser, vars mängder nu överträffar jordens förmåga att ta hand om dem. Utvecklingen av den globala upphettningen över alla regimer varslar om en kris av en annan kaliber. Obevekligt växande tvärs över hela raden av regimer och historiska naturer, utgör klimatförändringarna en vidrigt fortlöpande tickande bomb som kan leda till ett skamligt slut för den mänskliga historiens kapitalistiska fas – om inte helt enkelt den mänskliga historien.

Ett miljöövergripande projekt

Men att tala om en epokgörande kris är *inte* att förkunna ett omedelbart sammanbrott. Inte heller utesluter det att det kan komma en ny ackumulationsregim som provisoriskt skulle kunna hantera eller tillfälligt skjuta upp den nuvarande krisen. Sanningen är att vi inte säkert kan veta om kapitalismen har fler ess i sin enormt uppfinningsrika rockärm som åtminstone ett tag kan avvärja den globala upphettningen, inte heller hur länge. Inte heller vet vi om systemets anhängare kan uppfinna, sälja och tillämpa dessa knep tillräckligt snabbt, med tanke på att de och vi kämpar mot klockan med Naturen I. Men detta står klart: allt som är mer än en tillfällig nödfallsåtgärd skulle kräva en djupgående omDispositionering av sambandet mellan ekonomi och natur, och allvarligt begränsa, om inte helt avskaffa, kapitalets privilegier.

Denna slutsats rättfärdigar min viktigaste tes: en ekopolitik vars mål är att förhindra en katastrof måste vara antikapitalistisk och miljöövergripande. Om motiveringen till det första av dessa adjektiv redan är uppenbar, är berättigandet av det andra det nära bandet mellan ekologisk plundring och andra sorters dysfunktion och makt som finns inneboende i det kapitalistiska samhället. Tänk först av allt på de inre banden mellan plundring av naturen och rasistisk/imperialistisk expropriering. Tvärtemot påståendena om att de är ingenmansland, är de naturområden som kapitalet lägger beslag på praktiskt taget alltid livsbetingelser för någon grupp människor – deras hemvist och meningsfulla plats för socialt samspel; deras levebröd och materiella grund för samhällelig reproduktion. Dessutom har människorna i fråga praktiskt taget alltid berövats makten att försvara sig själva, och är ofta förpassade till fel sida av den globala linjen mellan personer med olika hudfärg. Det visade vi klart gång på gång i hela raden av regimer. Det visar att ekologiska frågor å ena sidan inte går att skilja från frågor om politisk makt, och å den andra inte heller från frågor om rasförtryck, imperialistisk makt och fördrivning och folkmord av ursprungsbefolkningar.

En liknande tes gäller den samhällelige reproduktionen, som nära överlappar den naturliga reproduktionen. För de flesta människor ökar skador på ekosystemen oftast påfrestningarna för att ge omvårdnad, socialt underhåll och att sköta om kropp och själ – och tänjer ibland de sociala banden till bristningsgränsen. I de flesta fall drabbar påfrestningarna dessutom kvinnor hårdast eftersom de bär det primära ansvaret för familjernas och samhällenas välbefinnande. Men det finns undantag som bekräftar regeln. De uppstår när maktobalansen gör att vissa grupper kan lasta över ”det yttre” på andra – som under perioden av statligt förvaltd kapitalism, när rika välfärdsstater i norr finansierade (mer eller mindre) generösa samhällsstöd i hemländerna genom att intensifiera den utlandsbaserade utvinningen. I detta fall gjorde en politisk dynamik som knöt samman den inhemska samhällsdemokratin med makt utomlands det möjligt att byta en rasifierad, könsspecifik samhällelig reproduktion mot ekologisk plundring – en uppgörelse som kapitalets företrädare senare upphävde genom att utforma en ny, finansialiserad regim som gjorde att de kunde få både och.

Inte att undra på att kampen om naturen under den kapitalistiska utvecklingens samtliga faser har varit djupt sammanflätad med kamp om arbete, vård och politisk makt. Det är inte heller konstigt att en miljöaktivism som riktar in sig på en enda fråga historiskt är mycket ovanlig – och politiskt problematisk. Kom ihåg miljökampens skiftande former och definitioner under raden av samhälls-ekologiska regimer. Under handelsperioden förgiftade gruvbrytning Perus mark och floder, medan inhägnandet av mark förstörde Englands skogsmarken, och orsakade i båda fallen avsevärt motstånd. Men de som deltog i denna kamp skiljde inte skyddet av naturen eller livsmiljön från

försvaret av livsuppehälle, politiskt självbestämmande eller sina samhällens samhälleliga reproduktion. Istället kämpade de för alla dessa delar samtidigt – och för de livsformer som de samverkade med. När ”försvaret av naturen” under den liberalt koloniala perioden *verkligt* framträdde som något fristående, var det bland personer vars levebröd, samhällen och politiska rättigheter inte hotades existentiellt. Obekymrade om dessa andra saker var deras isolerade miljöaktivism – med nödvändighet – en de rikas miljöaktivism.³⁴

Som sådan stod den i skarp kontrast till samtida sociala miljörelser i centralländerna och anti-koloniala miljörelser i periferin, som båda riktade sig mot skador på naturen och människan, och förebådade dagens kamp för ekosocialism och miljö rättvisa. Men dessa rörelser utplånades ur miljöaktivismens officiella historia, som helgonförklarade enfrågedefinitionen. Under den följande perioden av statligt förvaltd kapitalism breddas detta något, när vildmarksskyddarna fick sällskap av aktivister som krävde att den kapitalistiska staten skulle använda sin makt mot företag som smutsade ner. De framgångar för ekologin som denna regim uppnådde berodde på att de använde denna makt, medan dess misslyckanden härrör ur en vägran att på allvar räkna med miljöövergripande förvecklingar – med utsläppens inneboende transterritoriella karaktär; med den inhemska miljörasismens kraft; med kapitalets förmåga att underminera regleringar med hjälp av lobbying, tillfälliga lösningar och genom att ta över regleringar; och med de begränsningar som finns inneboende i en inriktning vars fokus är att ekologiska missförhållanden är mot en fossildriven konsumtionsekonomi normala, lagliga funktionssätt. Alla dessa undanflykter lever och frodas och åstadkommer förödelse än idag, under den finansialiserade kapitalismens era. Särskilt problematisk var och är den vägledande utgångspunkten att det går att skydda ”miljön” tillräckligt utan att rubba det kapitalistiska samhällets institutionella ramar och strukturella dynamik.

Vägen framåt

Kommer dessa misslyckanden att upprepas idag? Kommer våra chanser att rädda planeten att slösas bort för att vi inte lyckas bygga en ekopolitik som är miljöövergripande och antikapitalistisk? Många viktiga byggnadsstenar till en sådan politik existerar redan i en eller annan form. Rörelser för miljö rättvisa är i princip redan miljöövergripande och riktar sig mot hur skador på ekologin flätas ihop med ett eller flera nav för herravälde, speciellt kön, ras, etnicitet och nationalitet, och en del av dem är uttryckligen antikapitalistiska. Likaså förstår arbetarrörelser, anhängare av Grön New Deal och en del ekopopulister (vissa av) klassförutsättningarna för att bekämpa den globala upphettningen, i synnerhet behovet att knyta övergången till förnybar energi med en arbetarvänlig politik avseende inkomster och jobb, och behovet att stärka staternas makt mot företagen. Slutligen utforskar rörelser för avkolonisering och rörelser bland ursprungsbefolkningar hur utvinning och imperialism är sammanflätade. Tillsammans med strömningar för nerväxt driver de på för en djupgående omprövning av vårt förhållande till naturen och vårt levnadssätt. Vart och ett av dessa ekopolitiska perspektiv innehåller en del verkliga insikter.

Ändå är dessa rörelser nuvarande tillstånd (ännu) inte tillräckligt vuxet uppgiften framför oss – varken betraktade enskilt eller som grupp. I så måtto som miljö rättviserörelserna fortfarande till

³⁴ Denna punkt är en parallell till en fråga som svarta och socialistiska feminister upprepade gånger har tagit upp om enfrågefeminismen, som påstår sig isolera ”verkliga” könsfrågor från ”ovidkommande” angelägenheter. Därmed hamnar den i en ”borgerlig” eller företagsfeminism som är skraddarsydd för yrkeskvinnor på ledningsnivå, som är de enda för vilka dessa bekymmer är ovidkommande.

absolut största delen riktar in sig på de ekologiska hotens olika påverkan på underordnade befolkningar, underlåter de att rikta tillräcklig uppmärksamhet på den bakomliggande strukturella dynamiken i det samhällssystem som inte bara skapar ojämlika resultat utan också en allmän kris som hotar allas, för att inte tala om planetens, välbefinnande. Således är deras antikapitalism ännu inte tillräckligt konkret, deras miljöövergripande hållning ännu inte tillräckligt djupgående.

Något liknande gäller statligt inriktade rörelser, speciellt (reaktionära) ekopopulister, men också (progressiva) anhängare till en Grön New Deal och fackföreningar. I den mån dessa aktörer håller sig inom nationalstatens ramar och gynnar jobbskapande genom gröna infrastrukturprojekt, har de en otillräckligt bred och nyanserad syn på "arbetarklassen", som i själva verket inte bara omfattar byggnadsarbetare utan också tjänstearbetare; inte bara de som arbetar för en lön, utan också de vars arbete är oavlönat; inte bara de som arbetar "på hemmaplan" utan också de som arbetar utomlands; inte bara de som är utsugna utan också de som exproprieras. Inte heller räknar statligt inriktade strömningar tillräckligt med motpartens ställning och makt, i så måtto som de gör det klassiska socialdemokratiska antagandet att staten kan tjäna två herrar – att den kan rädda planeten genom att tämja kapitalet och inte behöver avskaffa det. Således är även de inte tillräckligt antikapitalistiska och miljöövergripande – åtminstone inte för närvarande.

Slutligen har aktivister för nerväxt en tendens att grumla de politiska vattnen genom att blanda ihop det som *måste* växa under kapitalismen – nämligen "värde" – med vad som *borde växa men inte kan det* – nämligen varor, förhållanden och verksamheter som kan tillfredsställa den stora mängden icke tillgodosedda mänskliga behov i hela världen. En verkligt antikapitalistisk ekopolitik måste avveckla den inbyggda tvingande nödvändigheten att få det första att växa, och samtidigt behandla frågan om hur det andra kan växa på ett hållbart sätt som en politisk fråga som ska avgöras med hjälp av demokratisk debatt och samhällsplanering. Inriktningar som är förknippade med nerväxt, som livsstilsmiljöaktivism å ena sidan och framtidsexperiment i gemenskap å den andra, har dessutom en benägenhet att undvika behovet att konfrontera den kapitalistiska makten.

Sammantagna är dessa rörelserns verkliga insikter ännu inte ett nytt ekopolitiskt förnuft. Inte heller är de ense om någon motmakt för ekosocialistisk omvandling som åtminstone i princip skulle kunna rädda planeten. Förvisso förekommer avgörande miljöövergripande beståndsdelar – arbetsrättigheter, feminism, antirasism, antiimperialism, klassmedvetande, för demokrati, mot konsumism, mot utvinning. Men de är ännu inte införlivade i en klar diagnos av den nuvarande krisens strukturella och historiska rötter. Det som hittills har saknats är ett klart och övertygande perspektiv som knyter hela vårt nuvarande elände, både ekologiskt och i övrigt, till ett och samma samhällssystem – och genom det till varandra.

Här har jag envist hävdat att detta system har ett namn: det kapitalistiska samhället, betraktat brett som att innefatta alla nödvändiga bakgrundvillkor för en kapitalistisk ekonomi – icke mänsklig natur och offentlig makt, exproprieringbara befolkningar och samhällelig reproduktion – som samtliga avsiktligt har utsatts för kapitalets slakt, och nu är på väg att rivas och är i gungning. Att ge detta system ett namn och betrakta det brett, är att tillhandahålla ännu en pusselbit i det motmakts-pussel vi måste lösa. Denna bit kan hjälpa oss att passa in de andra, visa deras troliga spänningar och möjliga synergier, klargöra var de har kommit från och var de kan passa ihop. Antikapitalismen är en pusselbit som ger den miljöövergripande aktivismen politisk inriktning och avgörande kraft. Om den miljöövergripande aktivismen öppnar ekopolitiken för den större världen, så riktar anti-

kapitalismen in den mot huvudfienden.

Antikapitalism är således det som drar upp den linje som alla historiska block behöver, linjen mellan ”oss” och ”dom”. Genom att avslöja handeln med utsläppsrätter som den bluff det är, tvingar den varje potentiellt befriande strömning inom ekopolitiken att öppet frigöra sig från den ”gröna kapitalismen”. Den tvingar också alla strömningar att uppmärksamma sin egen akilleshäla, sin benägenhet att undvika att konfrontera kapitalet, antingen genom att sträva efter en (illusorisk) uppdelning eller (skev) klasskompromiss eller (tragisk) jämlikhet i extrem utsatthet. Genom att vidhålla deras gemensamma fiende pekar den antikapitalistiska pusselbiten ut en väg som anhängarna av nerväxt, miljö rättvisa och Grön New Deal kan färdas på tillsammans, även om de nu inte kan föreställa sig och än mindre enas om dess exakta slutmål.

Det återstår förstås att se om vi faktiskt kommer att nå något slutmål – eller om jorden kommer att fortsätta att värmas upp ända till kokpunkten. Men vårt bästa hopp för att undvika detta öde är att bygga en motmakt som är miljöövergripande och antikapitalistisk. Exakt vart ett sådant block tar oss om det skulle lyckas är också fortfarande oklart. Men om jag måste ge målet ett namn skulle jag välja ”ekosocialism”.³⁵

---

35 Innehållet i en livskraftig 21:a århundradets ekosocialism återstår att tänka ut. För några första funderingar, se Nancy Fraser, ”What Should Socialism Mean in the Twenty-First Century?”, *Socialist Register*, vol 56, 2020, s 282–294.